

Генерал-поручик французького короля Людовика XV Григор Орлик помер на полі бою в 1759 році. Нашадків не залишив” [1, с. 36].

У романі “Патріот” (1969) М. Лазорського (Коркішка) Григор Орлик є головним героєм. Наскрізною ідеєю роману М. Лазорського, написаного в Австралії, є служіння Батьківщині, боротьба за її незалежність навіть в умовах, які не залишають жодних надій на перемогу в період, коли в рідній країні панує окупант і останні залишки її державності послідовно й безжалісно цим загарбником ліквідуються. Повість “Без батьківщини” завершується риторичним питанням: “А куди ж далі полетять Орлики?” [1, с. 36].

І. Набитович з приводу образу Орлика молодшого в романі “Патріот” М. Лазорського зауважує: “Григор Орлик (як і гетьман Мазепа, гетьман Пилип Орлик, інші мазепинці) – герої фастивського світовідчуження, душі яких окрилені прагненням боротьби, геройського чину й марудної щоденної праці – задля визволення свого народу й відновлення Української держави” [2, с. 199]. Інший літературознавець, О. Мишанич, стверджує, що в образі Григора Орлика “бачимо новий тип українського політичного діяча європейського типу” [3, с. 90]. Інакше, певно, й бути не могло. Саме оточення Григора з дитинства сприяло формуванню такого характеру. У нього хрещеним батьком був Іван Мазепа. М. Лазорський навіть подає сцену, коли на останньому подиху перед смертю гетьман Іван Мазепа благословляє свого похресника на боротьбу: “Благословляю... – прохрипів він, коли Орлю підвели до ліжка. – Молодим... молодим у руки шаблю... Хай вони й виганяють москаля...” [4, с. 14]. Характерно, що основним джерелом при написанні творів і для М. Лазорського, і для О. Басанця стали праці І. Борщака про Григора Орлика.

Історія Гр. Орлика-патріота – символ діяльності не одного покоління українських політичних емігрантів XVIII – XX століть. Король Людовік XV напише в листі до дружини Гр. Орлика після його загибелі: “Я втратив одного з найкращих шляхетних лицарів, сміливого воїна французької армії та ушлявленого генерала”. Шкода, що загинув Орлик-молодший не за інтереси України.

М. Литовченко в романах “Орлі, син Орлика” і “Помститися імператору” також звертається до цього образу.

Вивчаючи фактичний матеріал, вміщений в історичній літературі, про що свідчить і Післямова до творів, де навіть перераховано ці джерела й оформлено як посилання в науковому дослідженні, О. Басанець намагається охарактеризувати історичну постать, не порушуючи законів правди.

Аналіз повістей О. Басанця свідчить про намагання автора заглибитися в життя свого народу, подати події з їхнім корінням, окреслити національне буття, розуміння якого в нього багатогранне. Відображення народних традицій створює атмосферу повсякденного буття народу, у якому закріпилися віками вироблені принципи психології, моралі, етики. У центрі уваги митця – людина. Акцентовано на вічних духовних цінностях. Письменник пробуджує від збайдужіння, вселяє віру в незнищенність людського в людині, любові, відданості, патріотизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басанець О. Обидва береги / Олександр Басанець. – Дніпропетровськ: Пороги, 2013. – 111 с.
2. Набитович І. Contra spem spero: ідея служіння Батьківщині в романі М. Лазорського «Патріот» / Ігор Набитович // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2012. – № 3. – С. 198-205.
3. Мишанич О. Історичні романи Миколи Лазорського / Олекса Мишанич // Повернення: Літературно-критичні статті і нариси. – К. : Обереги, 1993. – С. 81-93.
4. Лазорський М. Патріот / Микола Лазорський. – К. : Україна, 1992. – 261 с.

УДК 821.161.2 – 09 Шевченко

АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДОБИ КОЗАЧЧИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 1837–1847 РОКІВ)

Цепа О. В., к. філол. н., доцент

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

У статті обґрунтовано специфіку авторського бачення, осмислення та ставлення до визволителів українського народу. Окреслено інтереси, уподобання, особливості образу автора. Акцентовано на еволюційних змінах та на відповідності/невідповідності окремих художньо презентованих авторських якостей реальній особистості митця.

Ключові слова: образ автора, антропоцентризм, поетичний світ, авторське бачення, авторське осмислення, авторське ставлення.

Цепя А. В. АВТОРСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЭПОХИ КАЗАЧЕСТВА (НА МАТЕРИАЛЕ ПОЭЗИИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО 1837–1847 ГОДОВ) / Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, Украина

В статье обоснована специфика авторского видения, осмысления и отношения к освободителям украинского народа. Очерчены интересы, вкусы, особенности образа автора. Сделан акцент на эволюционных изменениях и на соответствиях/несоответствиях отдельных художественно представленных авторских черт реальной личности художника.

Ключевые слова: образ автора, антропоцентризм, поэтический мир, авторское видение, авторское осмысление, авторское отношение.

Tsepa A. V. AUTHOR'S INTERPRETATION OF COSSACKS (ON THE MATERIAL OF THE POETRY OF TARAS SHEVCHENKO 1837–1847'S) / Kirovohrad state pedagogical Institute named after Vladimir Vinnichenko, Ukraine

The article under consideration attributes authors' vision specification, conceptualization and attitude towards the Liberators of the Ukrainian. Author's representation features, considerable accents and interests are emphasized. Evolutionary transformations, correspondence – contradictions relations to artistically presented Artist's real personal qualities are accentuated.

Key words: an image of author, anthropocentrism, poetic world, author's vision, author's comprehension, images of the enemies.

Потреба пізнання минулого свого народу органічно притаманна кожній талановитій людині. В українській літературі прикладом вдумливого інтересу до своєї історії є лірична спадщина Тараса Шевченка. Історіософські роздуми Кобзаря – “що ми?.. / Чиї сини? яких батьків?” [22, с. 351] – це авторський пошук відповідей на нагальні проблеми сучасності, котрі мали б забезпечити усвідомлення істинного шляху порятунку й майбутнього відродження пригнобленого народу.

Минуле України, маючи чимало неоднозначних і суперечливих сторінок, провокувало відповідні тематично-ідейну специфіку художньо змальованого Шевченком історичного матеріалу та систему виражених авторських оцінок і вподобань. Керуючись власними світоглядно-творчими настановами, вибірково підходячи до подій і постатей минулого, поет утілював історичну візію, осмислення якої було і є життєво необхідним для національної свідомості українців, а отже, і актуальним для шевченкознавства.

Дослідники, трактуючи місце й роль історії в житті емпіричного творця, говорили про особливу зацікавленість минулим свого народу зокрема і світу загалом (О. Кониський [10], П. Зайцев [5], Б. Лепкий [12]), з'ясовували джерела Шевченкових фактичних знань, котрі формували певні переконання та ідеали щодо колишніх часів (Ю. Івакін) [6, с. 23–24]. Обґрунтовуючи специфіку поетової інтерпретації історичного матеріалу, наголошували й на історіософії як оригінальній ознаці творчості (Ю. Барабаш [1, с. 58–59], В. Яременко [25, с. 20]), і на особливостях вираженого історіософського часопростору (Ю. Барабаш [1, с. 65], В. Смілянська [18, с. 249], О. Боронь [7, с. 64]), і на унікальності Кобзарєвого “лицарства українського” (Д. Донцов [3, с. 322–329]) та зображеного “типу козацької жінки” (Д. Донцов [3, с. 371–382]), і на симбіозі ідеалізації та нищівної критики в осмисленні минулих подій чи постатей (М. Коцюбинська [11, с. 51]) тощо.

Розпорошеність наукових зусиль шевченкознавців стосовно змістово-формальних аспектів художньо зображеного минулого зумовлює необхідність проаналізувати відповідний матеріал із позиції системно-структурного підходу на прикладі творчості Кобзаря 1837–1847 років – періоду, визначального в аспекті пізнання авторських світоглядних і творчих інтенцій. Зважаючи на антропоцентризм шевченківського поетичного світу (Див: [21, с. 91–93]), найефективніше, на нашу думку, висвітлювати авторське розуміння минулого через інтерпретацію постатей визволителів і поневолювачів. Предметом дослідження цієї статті оберемо презентований поезіями Т. Шевченка 1837–1847 років образ доблесного козацтва, котрий дасть змогу з'ясувати авторське бачення, а відтак окреслити змістові, часово-просторові аспекти картини героїчного минулого. Дослідивши особливості авторського осмислення й ставлення до вищезгаданих постатей, обґрунтуємо інтереси, цінності, уподобання, риси поетично вираженого образу автора, простежимо їхні еволюційні зміни, зіставимо окремі художні якості з реальною особистістю митця.

Дієве минуле України пов'язане в ліриці Кобзаря насамперед із козаками-запорожцями, їхніми отаманами-ватажками, гетьманами, учасниками гайдамацького руху. Безумовно, авторська поетична інтерпретація згаданих постатей і козацької історії XVI–XVIII століття загалом (часів Гетьманщини, руйнування Січі, закріпачення, відчайдушних спроб відновити козацтво та його вольності створенням Задунайської Січі в Добруджі, організацією Чорноморського війська) не була однаковою впродовж 1837–1847 років. Проте беззаперечним є той факт, що Шевченкове зацікавлення козацькою історією стало, за словами А. Карася, “водночас його пошуком власної національної ідентичності і йшло врозріз із тогочасним проектом творення людини загальноімперського російського типу на інтелектуально-культурному фундаменті пристосування до влади та асиміляції” [8]. Поетове звертання до минулого, отже, було зумовлене потребою національного самопізнання та самовдосконалення, що зрештою забезпечили йому змогу й право “виховувати історією” та

впливати на становлення національної ідентичності сучасників-земляків, котрі, не знаючи своєї колишньої слави, так легко мирилися зі гнобленням. У ХХ столітті така посилена увага до історичного визначатиме ліричні візії митців “Празької школи”. Ідея возвеличення всього героїчного в українській минувшині (як антитеза до трагічного) стане стрижневою для історіософської поезики Є. Маланюка, Ю. Клена, О. Ольжича і т.д.

На початковому етапі, зокрема під впливом таких основних джерел естетичного враження і натхнення, як фольклор, літературна традиція, історіографічний матеріал, осмислення минулого було пройняте ностальгією, “сентиментальним переживанням, не поєднаним із палким прагненням його відродження та проєкціями на майбутнє” (Д. Наливайко) [15, с. 18], було “за літературною модою романтизованим, дещо мелодраматичним” (В. Пахаренко) [17, с. 20]. У процесі ж збагачення життєвого досвіду Шевченка, а відтак еволюційних змін його світогляду, особливо в період “Трьох літ”, визначальним у художній інтерпретації став глибокий і критичний аналіз, засвідчивши зрілість та інтелектуальність поетових поглядів. Певна річ, таку специфіку творчої манери та світоглядної позиції ми й урахувуватимемо під час аналізу в ліриці митця особливостей авторського бачення, осмислення і ставлення щодо образів-презентантів героїчного минулого України.

Отож, у поле зору автора потрапляють козаки-запорожці, котрі вміли й розважатися (“Трай, кобзарю, лий, шинкарю!” – / Козаки гукали. / Шинкар знає, наливає / І не схаменеться; / Кобзар вшкварив, а козаки – / Аж Хортиця гнеться – / Метелиці та гопака / Гуртом оддирають...” [22, с. 131] (“Гайдамаки")), і доблесно воювати (“... кров ляха, татарина / Морем червоніла...” [22, с. 119] (“До Основ’яненка")), самовіддано здобуваючи волю і славу Вітчизні.

Загалом же козацька вдача презентована як унікальне поєднання життєлюбства, твердості намірів, амбітності, справедливості, героїзму, патріотизму. Очевидно, захоплення такими якостями “завзятих чубатих” [22, с. 235] (“Гамалія”) і сприяло утвердженню козацької вольності як гідної альтернативи, наприклад, родинному життю – “Оженись на вольній волі, / На козацькій долі... “ [22, с. 286] (“Не женися на багатій”), а Січі – як школи справжнього життєвого досвіду (“А коли хочеш, сину, знать, / Де лучше лихом торговать, / Иди ти в Січ, як Бог поможе, / Там наїсишся всіх хлібів” [22, с. 301] (“Сліпий")), місця, де плекалося “козацьке начало”, що “посилило, загартувало в українському характері дух лицарства, непереможний, незнищимий дух волі”, завдяки чому “ми вижили, залишилися собою всупереч умовам, котрі, за логікою, мали б неодмінно знищити нас” [16, с. 45].

До речі, почуття національної гордості за козацтво та часи, коли в Україні велася боротьба, переповнювало й емпіричного Тараса Шевченка. Скажімо, у листі до Я. Кухаренка від грудня 1844 року під враженням від вистав українських п’єс на сцені аматорського студентського театру Медико-хірургічної академії в Петербурзі він напише: “Отамане, якби ти знав, що тут робиться. Тут робиться таке, що кур йому і казати. Козацтво ожило!!!...” [23, с. 31]. Промовистим є і спогад О. Беренштама про гостювання Тараса 1845 року в О. Лук’яновича в Мар’їнському Миргородського повіту: “У ці вечори час минав непомітно: Шевченко і сам дуже пожвавлювався, він багато розповідав про минуле України, про подвиги козаків, про боротьбу їх з турками і панами” [19, с. 110].

Пов’язуючи з козацтвом часи минулої “святої слави” [22, с. 254] (“Чигрине...”), тобто сакралізуючи цю сторінку історії, автор доходить висновку: “Було колись добре жити / На тій Україні...” [22, с. 122] (Іван Підкова). Власне, згадане “добро” – дії та вчинки, що сприяли утвердженню могутності, самодостатності Вітчизни – творилось, з одного боку, під час визвольних морських походів (“Іван Підкова”, “Гамалія”), а з іншого, – героїчним опором турецько-татарським, польським, московським загарбникам на рідній землі. Як стверджує І. Дзюба, поєднання мотиву “козацької слави” з мотивом волі, правди, справедливості є “суто шевченківською контамінацією” [2, с. 450]. У подібному осмисленні митець розкриває події, що відбувалися на просторах України (Трубіж, Альта, Переяслав (“Тарасова ніч”), Дніпро (“До Основ’яненка”, “Іван Підкова”), Вільшана, Чигирин, Сміла, Умань, Черкаси, Корсунь (“Гайдамаки”) тощо, Чорного моря, Царграда (“Іван Підкова”), Скутари, Візантії, Босфору (“Гамалія”), Польщі (“Гайдамаки”) і т.д.

Об’єднані духом колективізму, святістю спільної справи, керовані мудрими ватажками, козаки легко перемагали своїх ворогів, звільняли побратимів із турецької неволі, котрі жили єдиним прагненням – вирватись із ганебного полону, бо “сором тут, і сором там – / Вставать з чужої домовини, / На суд Твій (Бога – О. Ц.) праведний прийти, / В залізах руки принести, / І перед всіми у кайданах / Стать козакові...” [22, с. 236]. У “Гамалії”, що, (як писав І. Франко), “є немов дзвінком погуком козацького героїства, відваги і енергії” [20, с. 88], автор, отже, прославляє доблесть визволителів і щиро тривожиться душевними муками козаків-невільників.

Безумовно, Шевченкові твори презентують, за висловом Ю. Барабаша, і “міфопоетизовані в душі авторової історіософської концепції” [1, с. 66] постаті керівників таких визвольних операцій. Лірик захоплюється й ідеалізує мужність, організаторські здібності, дипломатичність, тактовність, людяність як реально історичних, так і легендарних ватажків. Маються на увазі й “поданий у фольклорно-умовному плані” [1,

с. 66] Іван Підкова, особистісні якості якого сприяли згуртуванню козаків у єдину монолітну силу під час морського походу до Царграду; і “відверто міфічний Гамалія” [1, с. 66], що надихав власним прикладом та вправно координував дії козаків, котрі звільняли побратимів із турецького полону.

У цьому зв'язку варто згадати й Тараса Трясила, котрий не тільки щиро переймається втраченою славою-волею та намагається розбудити совість, національну гідність поневолених українців, але й знаходить у собі сили й мужність підняти їх “віру рятовати” [22, с. 86]. Йдеться, зокрема, про організований Т. Федоровичем козацький розгром польського війська 25 травня 1630 року під Переяславом, візію якого автор витворив, щедро послуговуючись фольклорним матеріалом і вміло використовуючи потенціал власної уяви й фантазії.

Поетову обізнаність щодо історичної ролі козацьких ватажків засвідчують і згадані в “Тарасовій ночі” постаті Наливайка (одного з організаторів козацького повстання в Україні та Білорусії 1594–1596), Павлюги (очільника повстання 1637 року); у “Гайдамаках” – Конашевича-Сагайдачного (керманіча походів проти Османської імперії та Кримського ханства), Острияниці (одного з керівників селянсько-козацького повстання 1638 року), Богуна (героя національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 років) і т.д. Незважаючи на те, що повстання, зокрема під проводом Наливайка й Павлюги, зазнали поразки, усе ж, як стверджував І. Дзюба, “головним з уроків минулого залишається імператив боротьби за волю; ця боротьба, навіть коли закінчується поразкою, кладе невитравну печать на душу й майбутнє народу, закладає в його імунну систему спротив рабству” [2, с. 479]. Фактично, такою і є віднайдена автором у колишньому формула добробуту й процвітання рідного народу, запорака його самобутності.

Певна річ, Шевченко знав і усвідомлював усі “плюси” й “мінуси” Гетьманщини, тому опоетизував її тільки як приклад української державності, що мала сильне й згуртоване козацтво: “... Було колись, панували, / Та більше не будем!.. / Тії слави козацької / Повік не забудем!..” [22, с. 88] (“Тарасова ніч”).

Суперечливо митець ставиться, скажімо, до Богдана Хмельницького. Пам'ятаючи про дипломатичні здібності й військові заслуги гетьмана у визвольній війні 1648–1654 років, автор, удаючись до іронічно-саркастичної інтонації, у “Розритій могилі”, “Великому льосі”, “За що ми любимо Богдана” все ж осуджує його за Переяславську угоду 1654 року. Певна річ, зауважував Є. Маланюк, “тільки на тлі доби, коли і чужі, і свої всіляко вихваляли Богдана за “возсоединеніє”, а з Мазепи робили “злодея”, можна оцінити тепер всю ревелюційність ідеологічного кроку поета, всю далекозоркість його історіософічних поглядів” [14, с. 41].

Очевидно, керуючись переконанням, що гетьман не має права на фатальні для його народу помилки, автор гостро критикує недалекоглядну політику Хмельницького, що занедбала колишні козацькі завоювання, призвела до засилля й панування чужоземців (“У дурні німчики обули / Великомудрого гетьмана”) [22, с. 372]; “Ти все оддав приятелям, / А їм і байдуже” [22, с. 328]), а відтак і занапащення “вбогої сироти України” [22, с. 328], з якої сміються “сторонні люди”. Щоправда, автору-гуманісту і шкода того, хто наївно й щиро сподівався, щоб “москаль добром і лихом з козаком ділився” [22, с. 327] (“Стоїть в селі Суботові”). Тому він, безперечно, співчуває ошуканому гетьману, бажає його душі спокою та умиротворення.

Оскільки Коліївщина 1768 року була черговим підтвердженням героїзму козацтва і свідченням того, що український народ брав у руки зброю тільки задля оборони, то варто, на нашу думку, з'ясувати особливості авторського бачення, осмислення та ставлення й до гайдамак, їхніх ватажків, духовних провідників (“Гайдамаки”, “Холодний Яр”).

Наголосимо, що поет пише про повстання “коліїв” попри офіційне табу на цю тему, засвідчене в циркулярному листі міністра народної освіти С. Уварова від 24 грудня 1839 року, коли, як образно висловився Леонід Білецький, Україна “гинула в лабетах московської неволі, коли майже всі українці ховали” її “і були певні, що вона вже ніколи не піднесеться, що з нею справа вже скінчена” [цит. за 17, с. 26]. Такий крок, безперечно, свідчить про неабияку Шевченкову сміливість, рішучість як громадянина і митця.

Грунтовно й всебічно підійшовши до осмислення гайдамак в однойменному творі, автор презентує їх і борцями за правду-волю, і жорстокими месниками полякам за пролиту кров та спричинені руйнування в рідному краю. У результаті він, з одного боку, захоплений ними як мужніми й національно свідомими захисниками пригнобленого народу (“На гвалт України / Орли налетіли” [22, с. 148]), а з іншого – уражений їхньою “пекельною карою” [22, с. 180]. Тому, хто мав унікальну здатність виявляти і прогнозувати наслідки багатьох історичних прорахунків, прикро було усвідомлювати невміння й небажання двох братніх слов'янських народів мирно співіснувати: “А за віщо, / За що люде гинуть? / Того ж батька, такі ж діти, – / Жити б та брататься. / Ні не вміли, не хотіли, / Треба роз'єднатися! ... / Болить серце, як згадаеш: / Старих слов'ян діти / Впились кров'ю” [22, с. 165–166]. До речі, автор, філософськи осмислюючи притаманне людству прагнення руйнувати й убивати, приходять до висновку про вічність такого злочачала: “Не спинила весна крові, / Ні злості людської. / Тяжко глянуть; а згадаєм – / Так було і в Трої. / Так і буде” [22, с. 180].

Не уникаючи зображення спричинених борцями за волю моторошних картин смерті, що свого часу дали підставу П. Кулішу назвати поему “Гайдамаки” “кривавою бойнею, від якої мимохідь відвертаєшся” [13, с. 54], поет усе ж не погоджується з оцінкою історика Скальковського, для якого “Гайдамаки не воїни – / Разбойники, воры. / Пятно в нашей истории...” [22, с. 356] (“Холодний Яр”). Намагаючись спростувати такі й подібні твердження, митець переконував, що цей усенародний виступ був “трагедією доведеного до відчаю гнобленого люду, який у непогамовній жадобі помсти за наругу втрачає моральні перестороги і не зважає на Божі заповіді” [4, с. 3]. Безперечно, тільки цим і можна виправдати жакливе кровопролиття, нелюдську жорстокість гайдамак.

Таким осмисленням автор, як бачимо, не тільки розвінчав тогочасні стереотипи сприйняття гайдамаччини, але й започаткував формування нових історичних поглядів, наголошуючи, що це була “остання за часом велика спроба українського селянства повернути собі волю, ствердити власну національну гідність” [9, с. 88].

Особливу заслугу в організації цієї визвольної місії лірик відводить, певна річ, ватажкам і натхненникам гайдамацького руху. Скажімо, образом мудрого, людяного, сміливого й немилосердного до ворогів “батька Максима” увиразнено харизму справжнього отамана. На прикладі ж Івана Гонти, котрий стає вбивцею своїх синів-католиків, осмислене протистояння громадського й особистого в людині, гріха й покари. Зауважимо, що саме цим образом автор найвиразніше заперечує будь-які крайнощі в людській поведінці та вияви фанатизму загалом.

Отож, слова і вчинки Гонти – вірні присязі (“Бо не я вбиваю, / А присяга” [22, с. 182]), душа ж – сповнена нестерпних батьківських переживань і страждань через скоєний гріх. Зіткнення вірності обов’язку та зради батьківству породило нестерпні муки, а відтак і несамовиту лють, жагу смерті й кровопролиття. Тут поет презентує не тільки вміння психологічно вірно відображати стан і поведінку героя, але й філософічність, релігійність свого мислення.

Серед натхненників гайдамацького руху, його духовних провідників автор змальовує благочинного й кобзаря. У уста першого вкладає промова, покликана благословити гайдамак, зміцнити їхню віру в перемогу над кривдниками: “Моліться, братія, моліться! – / ... Не дайте матері, не дайте / В руках у ката пропадать. / Не плачте, братія: за нас / І душі праведних, і сила / Архістратига Михаїла. / Не за горами кари час. / Моліться, братія!” [22, с. 155–156]. Роль іншого – мудрого й безкорисливого Волоха – усюди супроводжувати коліїв та підтримувати їхній бойовий дух словом і співом.

Отже, як стверджував Ю. Барабаш, на основі конкретних історичних знань, національного міфопоетичного матеріалу, універсальних мотивів і бінарних опозицій, породжених авторською фантазією, Тарас Шевченко “створював свою національно-історіософську міфологію: “міф козацтва”, “міф Коліївщини”, “міф Гетьманщини”, у широкому сенсі – міф героїчної минувшини України, її волі й слави...” [1, с. 65].

Отже, у поетичних творах Тараса Шевченка 1837–1847 років презентована картина героїчного минулого українського народу (події XVI–XVIII століть – від часів Гетьманщини до організації Чорноморського козацького війська – розгортаються на території України, Чорного моря, Візантії, Туреччини і т.д.).

Аналіз специфіки зображення козаків-запорозжів, їхніх отаманів, гетьманів, діячів гайдамацького руху засвідчив авторську обізнаність щодо історичних персоналій і пов’язаних із ними подій, розвинену історичну інтуїцію. Яскраво вираженими є патріотизм творця (зафіксований і в житті емпіричного Шевченка), потреба національного самопізнання та самовдосконалення. Автор уміє правдиво передавати психічний стан і поведінку героїв (полонених козаків у “Гамалії”, батька-синовбивці в “Гайдамаках”), органічно оперує фольклорним матеріалом, має багату художницьку уяву й фантазію (бій козаків у “Тарасовій ночі”).

Осмислення постатей і подій часів Гетьманщини, Коліївщини дає змогу говорити про авторську сміливість, рішучість як громадянина й митця (осуджувати Хмельницького на фоні загального уславлення, писати про гайдамак). В оцінці колишніх суспільно-політичних процесів спостерігається інтелектуальність лірика, його здатність “виховувати історією”; в осмисленні питань гріха й покари, вічності людського прагнення до руйнування і пролиття крові – релігійність, філософічність його мислення.

Уславлення визволителів України, осуд негідних, недалекоглядних учинків окремих гетьманів, козаків, переживання через жорстокість гайдамак тощо передають авторську емоційність, експресивність, доброзичливість, співчутливість, тривожність, людяність.

Еволюційні зміни спостережено у світовідчутті й світорозумінні поета (емоційне, сентиментальне осмислення до та глибокий і критичний аналіз під час “Трьох літ”), його мисленневих процесах (від роздумів над вчинками окремих історичних постатей до інтелектуальних висновків про доблесне минуле свого народу). Усе це, зрештою, відображає зрілість, критичність, провіденційність мислення автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України : Історіо- й націософська парадигма / Юрій Барабаш. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2004. – 179 с.
2. Дзюба І. З криниці літ : У 3 т. – Т.2. / І. М. Дзюба. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 976 с.
3. Донцов Д. Літературна есеїстика / Дмитро Донцов. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2009. – 688 с.
4. Жулинський М. Шевченко : повернення в “нашу Україну” / Микола Жулинський // Літературна Україна. – 2004. – 4 березня. – С. 1, 2; 11 березня. – С. 2, 3.
5. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / Павло Зайцев. – К. : Мистецтво, 1994. – 351 с.
6. Івакін Ю. Коментар до “Кобзаря” Шевченка. Поезії до заслання / Ю. О. Івакін. – К. : Наукова думка, 1964. – 371 с.
7. Інтеграція позитиву в творчості Шевченка (аспекти символу, аксіології, онтології, міфу, психології і стилю) : Монографія / [Задорожна Л. М., Вільна Я. В., Боронь О. та ін.]. – К. : ТОВ “Альтерпрес”, 2002. – 228 с.
8. Карась А. Правда Тараса Шевченка і ми [Електронний ресурс] / Анатолій Карась // Схід. – 2007. – № 2 (80). – березень-квітень. – Режим доступу: http://experts.in.ua/baza/analitik/index.php?ELEMENT_ID=16949
9. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка : сучасна інтерпретація: посіб. для вчителя / Г. Д. Клочек. – К. : Освіта, 1998. – 237 с.
10. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / О. Я. Кониський. – К. : Дніпро, 1991. – 701 с.
11. Коцюбинська М. Етюди про поезію Шевченка: Літературно-критичний нарис / Михайлина Коцюбинська. – К. : Рад. письменник, 1990. – 272 с.
12. Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка / Богдан Лепкий. – К. : Україна, 1994. – 173 с.
13. Листи до Т. Шевченка. 1840–1861 / [Відп. ред. Є. П. Кирилюк; упорядк., передм. та прим. Л. Ф. Кодацької]. – К. : вид. Академії наук УРСР, 1962. – 332 с.
14. Маланюк Є. Книга спостережень. Фрагменти. Від Кобзаря до нації. Студії і роздуми / Євген Маланюк. – К. : “АТКА”, 1995. – 235 с.
15. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм / Дмитро Наливайко // Слово і Час. – 2006. – №3. – С. 3–21.
16. Пахаренко В. Незбагнений апостол: Світобачення Шевченка / Василь Пахаренко. – вид. 2-е, доп. – Черкаси: Брама – Ісуп, 1999. – 295 с.
17. Пахаренко В. Тарас Шевченко (1814–1861): Сторінки до нового підручника з української літератури для 9-го класу / Василь Пахаренко // Українська мова та література. – 2004. – січень. – Ч. 2–4 (354–356). – С. 3–69.
18. Смілянська В. Л. “Святим огненним словом...” Тарас Шевченко: поетика / В. Л. Смілянська. – К. : Дніпро, 1990. – 290 с.
19. Спогади про Тараса Шевченка / [за ред. І. О. Дзевєріна; укл.: В. С. Бородін, М. М. Павлюк; авт. передм. В. Є. Шубравський]. – К. : Дніпро, 1982. – 546 с.
20. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко // Зібрання творів: У 50 т. – Т.31. – К. : Наукова думка, 1981. – 595 с.
21. Цєпа О. В. Еволюція образу автора в поезії Тараса Шевченка (1837–1847): дис. ... кандидата філол. наук: 10.01.01 / О. В. Цєпа. – Кіровоград, 2008. – 208 с.
22. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т.1. / Т. Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2001. – 784 с.
23. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т.6. / Т. Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – 632 с.

24. Шпиталь І. Богданів гріх переяславський в оцінці Тараса Шевченка / Іван Шпиталь // Літературна Україна. – 2004. – 18 лютого. – С. 1,2,3; 1 квітня. – С. 2.
25. Яременко В. До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / Василь Яременко // Слово і Час. – 2007. – № 3. – С. 19–27.
26. Яровий О. Ідея слов'янської взаємності на українському ґрунті: концепція Я. Коллара в осмисленні Т. Шевченка / Олександр Яровий // Слово і Час. – 1999. – № 1. – С. 31–35.

УДК 821.161.2 : 7.D46

МИФОЛОГІЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У ЛІРИЦІ Б. ОЛІЙНИКА

Черняєва М. М., аспірант

Запорізький національний університет

Статтю присвячено аналізу лірики Б. Олійника з метою виявлення ролі міфологічного інтертексту у втіленні ідейно-художніх задумів поета.

Ключові слова: аллюзія, інтертекстуальність, міфологічний інтертекст, парафраза, ремінісценція, стилізація.

Черняєва М. М. МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ИНТЕРТЕКСТ В ЛИРИКЕ Б. ОЛЕЙНИКА / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена анализу лирики Б. Олейника с целью определения роли мифологического интертекста в воплощении идейно-художественных замыслов поэта.

Ключевые слова: аллюзия, интертекстуальность, мифологический интертекст, парафраза, реминисценция, стилизация.

Cherniaieva M. M. MYTHOLOGICAL INTERTEXT IN THE LYRICS OF THE B. OLIYNYK / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article deals with the analysis of the lyrics by B. Oleynik with the aim of defining the role of mythological intertext in implementing the ideological and artistic intentions of the poet.

Key words: allusion, intertextuality, mythological intertext, paraphrase, reminiscence, styling.

Концепція міжтекстової взаємодії посідає в сучасному літературознавстві одне з ключових місць. Невипадково проблемам інтертекстуальності в художньому творі приділяється значна увага дослідників, адже, за визначенням Р. Барта, «кожний текст – це тканина, зіткана зі старих цитат» [цит. за 7, с. 191].

Сучасне розуміння інтертекстуальності як «використання ліричних, фольклорних, літературних тощо текстів у новому літературному дискурсі» [5, с. 431] та – у ширшому значенні – «міжтекстового співвідношення літературних творів» [8, с. 317] дозволяє розглядати літературний твір у культурному вимірі як поліфонічне літературно-мистецьке явище.

Теоретико-методологічні засади нашого дослідження ґрунтуються на концепції діалогічності М. Бахтіна, розумінні тексту Ю. Крістєвою як «мозаїки цитування» (власне, дослідниця в статті «Михайло Бахтін: слово, діалог, роман» (1967) вводить термін «інтертекстуальність» у науковий обіг), а також на синтезі ідей про міжтекстуальні зв'язки Р. Барта, Л. Бублейник, В. Будного, Р. Гром'яка, Г. Драненко, Ж. Женетта, М. Ільницького, Ю. Коваліва, Р. Ніча, М. Шаповал та ін.

Проблема інтертекстуалізації останнім часом активно розробляється. Епічні твори у інтертекстуальному прочитанні представляли в критичних працях О. Бросленко, С. Олійник, Т. Николок, В. Шевченко та ін. Внутрішньотекстову та міжтекстову взаємодію драматичного твору досліджували Г. Драненко, О. Леонтєв, О. Поворознюк та ін. У поетичних творах вітчизняних авторів проблему інтертекстуальності порушують Л. Золотоноша, А. Мойсієнко, С. Негодяєва, І. Пономаренко, В. Просалова, О. Пухонська та ін.

І незважаючи на те, що досліджень міжтекстовості (термін Р. Ніча) на сьогодні досить багато, залишаються недослідженими або малодослідженими тексти неперевірених майстрів слова, одним із яких є поет-академік, журналіст, публіцист, критик, активний громадський діяч і просто людина з великої букви – Борис Ілліч Олійник. Стабільний інтерес з боку вітчизняних літературознавців (Г. Витрикул, Я. Голобородько, П. Іванишин, М. Ільницький, В. Моренець, Т. Салига, О. Хоменко та ін.), полемічність критичних оцінок лише підкреслюють масштабність і багатогранність творчості Б. Олійника як літературно-мистецького явища цілої епохи.

«Якщо поет й академік стає культовою постаттю, це свідчить про непересічний рівень суспільства й сформовані соціумні цінності. Якщо академік і поет тривалий час виступає у культовій іпостасі, це є свідченням неабиякої ваги й талановитості цієї особистості. Якщо ім'я митця-академіка у широкій соціумній та національній свідомості пов'язується з ореолом культовості, то це переконує у надзвичайному майбутті таких соціуму і націй» [3, с. 16].